

УДК 351.84:372.800.9(477)

О. Степанко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Виділено етапи активізації на президентському рівні за останні три роки вирішення питання гуманітарного розвитку України. Здійснено спробу систематизувати пропозиції щодо внесення змін до проекту Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р., підготовленого Національною академією наук України та винесеного на громадське обговорення. На основі зазначених у державних звітах і проектних документах існуючих проблем гуманітарного розвитку України, запропоновано концептуальні засади і пріоритетні напрями розвитку гуманітарної сфери на довгострокову перспективу. Охарактеризовано необхідність і значимість впливу державного управління на вирішення питання щодо підвищення ефективності розвитку гуманітарної сфери саме тих її галузей, що забезпечують духовне життя людини і суспільства.

Ключові слова: гуманітарна політика, гуманітарний розвиток, гуманітарна сфера, національні пріоритети, правові основи державного управління.

Процес формування гуманітарної політики України в сфері духовного життя здійснюється з метою розвитку таких галузей, як освіта, наука, культура, фізична культура, спорт, відпочинок, туризм, релігійне життя. При цьому, як стверджують вітчизняні вчені В. Скурагівський, В. Трощинський і С. Чукут, політика держави в цих галузях спрямовується на створення умов для всебічного розвитку духовного потенціалу особистості і суспільства, соціодинаміки духовного життя, плюралістичного вибору людиною способів і форм самореалізації, вироблення і закріплення в суспільстві системи духовних, ідейно-світоглядних орієнтацій, забезпечення доступності користування послугами закладів та установ гуманітарної сфери, гарантії свободи творчості [1]. Відповідно до ст. 23 Конституції України, кожна людина має не тільки право на вільний і всебічний розвиток особистості, а водночас це є і обов'язком кожного громадянина перед суспільством [2]. Відтак одним із головних завдань суспільства і держави є піклування про розвиток гуманітарної сфери як визначальної сфери людського буття та її духовного життя.

Доцільно зазначити, що ефективність розвитку гуманітарної сфери в Україні певною мірою залежить від вироблення нових, адекватних вимогам часу засад державної гуманітарної політики. Пошук у виробленні таких вимог відбувається в Україні ще з початку проголошення її незалежності і, на жаль, й досі залишається без достатньої позитивної динаміки. Втім у щорічних посланнях президентів України до парламенту постійно порушувалося питання розвитку гуманітарної/соціогуманітарної сфери, визначається важливість і необхідність оздоровлення, модернізації і систематизації гуманітарної політики, вказується на її фрагментарність, спорадичність, відсутність ефективної системи державного протекціонізму найважливіших галузей гуманітарної сфери (освіти, науки, культури) тощо.

Закономірними є і зусилля чинного Президента України В. Януковича в проведенні державної політики у гуманітарній сфері. Так, першим кроком у вирішенні питання

гуманітарного розвитку країни можна вважати створення за ініціативи Глави держави протягом 2010 р. Громадської гуманітарної ради (далі – ГГР) як консультативно-дорадчого органу при Президентові України [3] та аналогічних рад в усіх регіонах країни. Новостворені органи повинні стати дієвим механізмом об'єднання зусиль органів державної влади і громадськості у вирішенні найважливіших питань гуманітарного розвитку. Другим кроком є заява Президента України про вироблення нової гуманітарної політики держави, спрямованої на розвиток, орієнтованої на максимальне розкриття потенціалу кожної людини, створення гідних умов для реалізації усіх її інтелектуальних і творчих можливостей [4]. Як наслідок, 30 червня 2011 р. на засіданні ГГР В. Янукович поставив завдання Національній академії наук України, що полягало у розробці нової концепції гуманітарної політики [5]. У результаті було підготовлено проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. Третій крок відбувся 11 листопада 2011 р., коли під час засідання ГГР Президент України наголосив на важливості прийняття стратегії гуманітарного розвитку країни. Для напрацювання такого документу В. Янукович запропонував “закликати до конструктивного діалогу найширші кола українського суспільства, залучити кращі сили та найсвітліші уми” [6]. Таким чином було запропоновано розробити механізм широкого громадського обговорення проблем соціально-гуманітарної сфери, визначення основних принципів і напрямів державної політики у цій сфері, обговорення проектів підготовлених документів щодо гуманітарного розвитку країни.

Унаслідок всіх цих кроків до конструктивного діалогу у виробленні головних документів (концепції, стратегії) гуманітарного розвитку України були залучені представники суспільства – науковці, практики, державні службовці, політики, громадськість. Відтак В. Януковичу вдалося систематизувати і активізувати роботу у виробленні концептуальних засад державної гуманітарної політики, але припинити дискусії навколо проблеми гуманітарного розвитку поки що не вдається. На жаль, Глава держави не визначив конкретний строк, до якого має тривати діалог. Тому й досі немає позитивного результату, тобто кінцевого продукту, який має бути винесений як законопроект на розгляд Верховної Ради України. Необхідність визначення концептуальних засад реалізації державної політики у гуманітарній сфері та основних пріоритетних напрямів розвитку цієї сфери з метою подальшого розроблення детального всеохоплюючого довгострокового курсу розвитку сфери, спрямованого на перспективу, обумовили вибір теми дослідження.

Принципи, напрями та перспективи гуманітарної політики або гуманітарної сфери України як цілісної системи розглянуті в працях таких вітчизняних учених, як: В. Деріга, С. Здіорук, В. Ковальчук, С. Москаленко, Т. Раєвич, І. Розпутенко, Ю. Рубан, В. Скуратівський, В. Троцинський, С. Чукут та інші.

Дослідженню різних аспектів гуманітарної складової державної політики або державного управління присвячені дисертаційні роботи таких українських авторів, як: В. Дзоз, яка дослідила гуманітарну політику України в контексті суспільної модернізації; М. Задорожна – розглянула діяльність органів державного управління щодо гуманізації суспільної свідомості в Україні; С. Кіндзерський – охарактеризував стан і шляхи розвитку державного управління в гуманітарній сфері регіону України; Л. Мисів – обґрунтував теоретичні засади та шляхи удосконалення державного управління в сфері духовно-ціннісного розвитку українського суспільства; П. Петровський – провів системне дослідження державного управління у контексті можливостей застосування в ньому цілісної гуманітарної методології.

Формулювання головної мети, принципів, підходів, цільових настанов, а також розробки методів та механізмів реалізації політики у гуманітарній сфері України на сучасному етапі розвитку суспільства в сукупності можуть визначати концептуальну ідею на довгострокову перспективу вищого політичного керівництва. Таке визначення концептуальних засад і пріоритетних напрямів розвитку гуманітарної сфери мають слугувати теоретико-методологічною основою розробки інших керівних документів (стратегій, доктрин, інших концепцій, програм, планів дій тощо) у цій та інших сферах України.

Мета статті – проаналізувати проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. та здійснити спробу систематизувати пропозиції щодо внесення змін до нього. На основі зазначених у державних звітах і проектних документах існуючих проблем гуманітарного розвитку України, запропонувати концептуальні засади і пріоритетні напрями розвитку гуманітарної сфери на довгострокову перспективу, а також охарактеризувати необхідність і значимість впливу державного управління на вирішення питання щодо підвищення ефективності розвитку гуманітарної сфери саме тих її галузей, що забезпечують духовне життя людини і суспільства.

У філософському енциклопедичному словнику наголошується, що термін “концепція” використовується для конструктивного принципу у науковому, художньому, технічному, політичному та інших видах діяльності [7]. За словами В. Малиновського, “концепція – документ, що розробляється державними органами з метою визначення основних засад (напрямів, пріоритетів) реалізації державної політики у відповідній сфері, якою передбачаються заходи із вирішення конкретної проблеми” [8]. Ю. Чабанова стверджує, що концепцією є “система доказів певного положення, сукупність поглядів на окремий предмет дослідження, доктрина, теоретичний напрям або підхід, провідна ідея” [9]. Вона наголошує, що як провідний ідейний задум, концепція визначає стратегію дій у здійсненні реформ, програм, планів, здебільшого на національному рівні. У цьому разі концепція слугує основою для прийняття рішень і вирішення конкретних завдань. Отже, для вирішення конкретних завдань, які стоять на сьогодні перед українським суспільством у гуманітарній сфері, а також для визначення стратегії дій у здійсненні планів щодо її функціонування, необхідно сформулювати на рівні держави провідну ідею (конструктивний принцип) та пріоритетні напрями розвитку цієї сфери, розробити засоби та шляхи їх досягнення.

Зауважимо, що з 25 травня 2012 р., відповідно до доручення Президента України [10], було організовано громадське обговорення проекту Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 р. [11] (далі – Концепція). З цієї метою на сайтах обласних, районних та міських державних адміністрацій розміщено проект та визначені способи передачі зауважень, пропозицій та висловлювань стосовно документа. Також до обговорення були залучені працівники структурних підрозділів державних адміністрацій всіх рівнів управління, територіальних органів міністерств, інших центральних органів та представники громадських організацій і об’єднань. Окрім того, центральні органи влади рекомендували обговорити проект Концепції на наукових і практичних конференціях (зборах) наукових, педагогічних, науково-педагогічних, студентських, творчих і трудових колективів та проінформувати про результати відповідні органи влади. Доцільно зауважити, що обговорення документа було особливо жвавим саме в 2012 р. Отриману інформацію за результатами проведеного обговорення було направлено до Адміністрації Президента України. Але подальшого вирішення цього

питання немає. Саме на цей факт наголошує М. Жулинський, який брав участь у розробці такого документа ще за часів першого президента України. Він зазначає, що кожна влада розробляє нову концепцію, але коли доходить до необхідності фінансування конкретних програм, то у влади немає коштів, оскільки кожен уряд займається виживанням і намагається зберегти свою владу [12]. За словами М. Жулинського, в українських урядах немає стратегічного мислення.

Отже, доцільним є детальніше розгляд запропонованого проекту Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 року з метою визначення тих стратегічних й концептуальних аспектів, що стосуються лише духовного життя людини, створення умов для розвитку творчого й креативного потенціалу українського суспільства. Спробуємо систематизувати та сформулювати оприлюднені зауваження й пропозиції до проекту документа.

Необхідно зазначити, що документ складається з семи розділів: “Загальні положення”; “Мета впровадження Концепції”; “Актуальні проблеми, на розв’язання яких спрямована Концепція у сфері гуманітарного розвитку України, та причини їх виникнення”; “Основні цілі та пріоритетні завдання державної політики у сфері гуманітарного розвитку України”; “Очікувані результати”; “Орієнтовні критерії оцінювання і показники результатів реалізації державної політики у сфері гуманітарного розвитку”; “Оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для впровадження Концепції”. Результати проведеного дослідження змісту цих розділів дають підстави для наступних суджень.

Структуру документа, на нашу думку, потрібно розширити, доповнюючи її такими розділом, як “Механізм реалізації Концепції”, у якому передбачити такі пункти, як: правове забезпечення; організаційне забезпечення або організація державного управління гуманітарною сферою; інституціональне забезпечення; кадрове забезпечення; фінансове забезпечення; матеріальне забезпечення; інформаційне забезпечення.

У першому розділі Концепції “Загальні положення” визначити науково-практичну проблему, розкрити її сутність і новизну, обґрунтувати теоретичну цінність і доцільність розробки цього документа для подальшого гуманітарного розвитку на користь країни. Окрім того, речення цього розділу, на нашу думку, має бути скоректовано, а саме потрібно залишити лише одне слово “політика” в тексті розділу. Отримуємо – “Проект Концепції ... визначає основні цілі, пріоритети, завдання та принципи державної політики в галузі гуманітарного розвитку на період до 2020 року, ...”.

У третьому розділі, в якому визначаються основні проблеми в сфері гуманітарного розвитку країни, потрібно визначити також і проблеми в розвитку тих галузей вище означеної сфери, що безпосередньо стосуються духовної сфери, наприклад, освіти, науки, культури. Ці ж самі галузі не зазначені в четвертому розділі документа, в пункті 4.1 “Основні цілі гуманітарного розвитку України”, що суперечить зазначеній у проекті Концепції меті – “реалізація цілісної політики гуманітарного розвитку держави” [13].

Зауважимо, що назва третього розділу, на нашу думку, взагалі потребує перейменування, наприклад, на таку: “Особливості гуманітарного розвитку України за часи її незалежності”, оскільки в поданому варіанті стан цієї сфери подано виключно в негативному вимірі, а концепція – це документ, вироблений на перспективу. Відтак у цьому розділі потрібно також висвітлити й здобутки або позитивні надбання українського суспільства в сфері гуманітарного розвитку, охарактеризувати ситуацію, в якій опинилися

українці після здобуття незалежності, та зазначити позитивні тенденції у подоланні труднощів перехідного періоду.

Доцільно відзначити, що серед дев'яти запропонованих підпунктів пункту 4.2 четвертого розділу проекту Концепції, в якому визначаються пріоритетні завдання гуманітарного розвитку України, лише три з них можна віднести до формування духовної складової державної політики. Це такі підпункти, як: 4.2.6. “Розвиток освітнього і наукового простору”, 4.2.7. “Гармонізація міжетнічних та міжконфесійних відносин” та 4.2.8. “Вільний доступ широких верств суспільства до культурних надбань та захист культурної спадщини”. Однак зміст цих підпунктів потребує уточнення й доповнення. Так, підпункт, що стосується розвитку освіти і науки, потрібно значно розширити, доповнюючи його такими пріоритетними напрямками, як забезпечення якості освіти, її конкурентоспроможності, створення умов для безперервної освіти та розробка механізмів для самостійного регулювання темпів набуття освіти громадянами країни, розбудова багаторівневої поліваріантної моделі громадянської освіти і виховання, забезпечення реалізації принципу автономності вищих навчальних закладів, розробка програм державного і регіонального рівнів стосовно забезпечення студентів гуртожитками, розробка механізмів щодо підвищення ефективності функціонування мережі закладів освіти, посилення партнерських зв'язків вищих навчальних закладів із роботодавцями, підвищення ролі науки в розвитку сучасного суспільства, залучення до наукової діяльності обдарованої учнівської, студентської і науково-педагогічної молоді, перехід до фінансування науково-технологічних розробок за результатами проведення відкритих конкурсів тощо. Таким чином, гуманітарний розвиток необхідно насамперед спрямувати на підвищення творчого та інтелектуального розвитку суспільства. При цьому в кожному регіоні України є бути визначений вищий державний навчальний заклад гуманітарного спрямування, який би готував спеціалістів гуманітарної сфери відповідно до специфіки регіону та його традицій.

Підпункт, спрямований на гармонізацію міжетнічних та міжконфесійних відносин, можна доповнити таким напрямом, як підготовка та імплементація в середню та вищу освіту навчальних курсів із формування полікультурної компетентності у молодого покоління.

Щодо вільного доступу широких верств суспільства до культурних надбань та захисту культурної спадщини, то в цьому питанні акцент має бути зроблений на підтримку саме вітчизняного виробника в усіх галузях культури. Окрім того, має бути наголошено на тому, що основним напрямом розвитку національного культурного простору має бути примирення та об'єднання зусиль української нації, відродження духовних цінностей українського народу, захист і примноження його культурних здобутків. З цією метою пріоритетними напрямками мають бути підтримка та стимулювання книговидавництва, кінематографу, створення навчально-пізнавальних та культурологічних відеофільмів та теле-, радіопрограм, насамперед для дітей; стимулювання органами державної влади піднесення престижу краєзнавчої діяльності, залучення до неї представників молодого покоління (гуртки, клуби, об'єднання у навчальних закладах та при музеях), відзначення ветеранів краєзнавчого руху, підтримка на державному та регіональних рівнях розвитку повноцінної науково-дослідницької, просвітницької діяльності музейних закладів із використанням новітніх технічних засобів, інноваційних форм та методів, запровадження нових загальнодержавних, стимулювання регіональних проєктів, що ставлять за мету популяризацію історико-культурної спадщини

країни, забезпечення музейних закладів всіх рівнів новітньою комп'ютерною технікою, доступом до мережі Інтернет, проведення музейних інтернет-форумів з обміну досвідом діяльності різних напрямків он-лайн у міжнародних, всеукраїнських, регіональних масштабах тощо.

Розділ, присвячений визначенню оцінки фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для впровадження Концепції, необхідно більш конкретизувати. Потрібно розробити й розмістити інформацію про заплановані щорічні об'єми фінансування положень Концепції, визначити джерела фінансування й заходи, що будуть вживатися щодо недопущення зменшення фінансування положень Концепції. Водночас, у проекті Концепції недостатня увага приділена фінансовій підтримці з боку держави виданню книжок українських авторів та випуску фільмів українською мовою, як історичних так і художніх за участю вітчизняних акторів, а також жодним чином не зазначено про державну підтримку в залученні коштів благодійної допомоги, коштів спонсорів та меценатів для реалізації проектів у сфері культури та мистецтва, зокрема шляхом податкового, митного та інших видів регулювання, із створенням системи державного визнання і відзначення благодійників, меценатів та спонсорів.

Висновки

Підсумовуючи все зазначене вище, можна зробити висновок: щоб покращити сучасний стан розвитку гуманітарної сфери України, необхідно, насамперед, забезпечити відповідний розвиток таких галузей, як освіта, наука і культура, тобто тих, які відповідають за духовне життя і спокій людини, за формування в особистості певних цивілізаційних ціннісних орієнтацій. З цією метою потрібно на рівні держави нарешті зробити остаточний і найголовніший крок в управлінні гуманітарним розвитком – прийняти основоположні документи, які зможуть забезпечити повноцінний розвиток цієї сфери.

Література

1. Скурагівський В. Гуманітарна політика в Україні [Текст] : [навч. посіб.] / В. Скурагівський, В. Трощинський, С. Чукут. — К. : Вид-во УАДУ ; Міленіум, 2002. — С. 32.
2. Конституція України [із змін. та допов. станом на квіт. 2012 р.] // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
3. Про Громадську гуманітарну раду [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 469/2010 від 02.04.2010 р. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/469/2010>.
4. Модернізація України – наш стратегічний вибір [Текст] : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К. : [б. в.], 2011. — С. 27.
5. Вступне слово Президента України Віктора Януковича на засіданні Громадської гуманітарної ради / Прес-служба Президента України (30 червня 2011 р.) // Виступи на засіданнях Громадської гуманітарної ради [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/20695.html>.
6. Вступне слово Президента України Віктора Януковича на засіданні Громадської гуманітарної ради / Прес-служба Президента України (11 листопада 2011 р.) // Виступи на засіданнях Громадської гуманітарної ради [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/22017.html>.
7. Философский энциклопедический словарь [Текст] / гл. ред. : Л. Ф. Иличев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев [и др.]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1983. — С. 278.

8. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління [Текст] / В. Я. Малиновський. — К. : Атіка, 2005. — С. 97.
9. Чабанова Ю. В. Концепція / Ю. В. Чабанова // Енциклопедичний словник з державного управління [Текст] / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. — К. : НАДУ, 2010. — С. 342.
10. Доручення Президента України щодо громадського обговорення проекту Концепції гуманітарного розвитку України № 1-1/1319 від 25.05.2012 р. [Електронний ресурс] / Публічна інформація (травень 2012 р.). — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/content/pubinfo0512.html>.
11. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : проект Закону України. — Режим доступу : <http://www.google.com.ua>.
12. Цілісної гуманітарної політики у нас немає, оскільки у наших урядів немає стратегічного мислення [Електронний ресурс] : бесіда з М. Жулинським [бесіду вів 21 травня 2013 р. А. Маклаков] // Диалог.ua [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page138-2126.html>.
13. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року...

O. Stepanko

**CONCEPTUAL FRAMEWORK AND MAIN DIRECTIONS
OF THE HUMANITARIAN SPHERE DEVELOPMENT IN UKRAINE:
ASPECT OF PUBLIC ADMINISTRATION**

The promotion stages of the humanitarian development problem solution at the presidential level in Ukraine for the last three years are identified. The attempt to systematize proposals on the introduction of changes to the project of the Concept of humanitarian development of Ukraine for the period till 2020, prepared by the National Academy of the Sciences of Ukraine is carried out and is taken for the public consideration. On the basis of existing problems of the humanitarian development of Ukraine indicated in the state reports and draft documents, concepts and main directions in development of humanitarian sphere for the long-term perspective were proposed. Necessity and significance of the public administration influence on the solution of problems of increasing the development effectiveness in the humanitarian sphere of precisely those branches which ensure the spiritual life of a man and the society are characterized.

Key words: humanitarian policy, humanitarian development, humanitarian sphere, national priorities, legal foundations of public administration.